

TOMISLAV GALOVIĆ

SENJSKA PLOČA II. (NEISPISANI KAMENI PREDLOŽAK)*

Tomislav Galović
Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu
Odsjek za povijest i Zavod za hrvatsku povijest
Ivana Lučića 3
HR 10000 Zagreb
tgalovic@ffzg.hr

UDK: 811.163.42(091)
003.349.1(497.5)Senj)
Izvorni znanstveni članak
Ur.: 2016-09-06

U radu se rekapituliraju dosadašnje spoznaje o *Senjskoj ploči* te iznose rezultati novih istraživanja na tvrđavi Nehaj vezanih uz otkriće dvaju velikih komada kamene ploče koji imaju izravne poveznice s dosad poznatim glagoljskim spomenicama nastalim na tome području na prijelazu iz 11. u 12. stoljeće. Autor predlaže naziv za ta dva novopronađena ulomka *Senjska ploča II.* Oni kronološki pripadaju istom kulturno-intelektualnom krugu kao *Senjska ploča*, *Bašćanska ploča* i *Jurandvorski ulomci*.

Ključne riječi: *Senjska ploča*, *Senjska ploča II*, *Bašćanska ploča*, *Jurandvorski ulomci*, tvrđava Nehaj, glagoljska epigrafija, srednji vijek, rani novi vijek

Unutar korpusa ranih hrvatsko-glagoljskih natpisa grad Senj i njegova *Senjska ploča* zauzimaju važno i istaknuto mjesto.¹ Naime, najstariju glagoljsku epigrafiju na hrvatskom tlu,² a kao rezultat dolaska glagoljice s tzv. sjevernoga puta, formiraju *Plominski natpis*, *Valunska ploča* i *Krčki natpis* koji se datiraju u

* Na ovom mjestu srdačno zahvaljujem prof. Blaženki Ljubović, ravnateljici Gradskog muzeja Senj, na različitim vidovima pomoći prilikom pisanja ovoga rada – od mogućnosti pregleda kamenih ulomaka dok još nisu bili izloženi u stalnom postavu senjskog Muzeja pa do pribavljanja potrebne literature i drugih informacija.

¹ B. FUČIĆ, 1956, 181-184; M. BOGOVIĆ, 1994; 1994, 157-175; B. LJUBOVIĆ, 2011, 649-658; *Spomenica 1962. – 2012.*, 2012, 206-213 (poglavlje: Glagoljska baština Senja). Usp. i M. BOGOVIĆ, 1998, 1-140.

² Usp. T. GALOVIĆ, 2015, 272-295 te dopunjenu englesku verziju toga teksta koja je u pripremi za tisak (T. GALOVIĆ, 2016).

11. stoljeće. S druge pak strane, tj. južni put glagoljice čine nedavno pronađena i protumačena dva iznimno dragocjena glagoljska natpisa također iz 11. stoljeća – oba s dubrovačkog područja: *Konavoski natpis*³ i *Natpis iz Župe dubrovačke*.⁴

Nakon ovih natpisa, a prema epigrafsko-paleografskim i povijesno-umjetničkim i arheološkim kriterijima slijede *Bašćanska ploča* i *Jurandvorski ulomci*,⁵ a kojima na suprotnom kopnu upravo parira *Senjska ploča* koju se zna nazivati i "sestrom" *Bašćanske ploče*.⁶ Ovaj kronološki niz nastavlja se spomenicima s istarskog područja datiranim 12. stoljećem: *Grdoselski ulomak*, *Humski grafit*,⁷ dvopismeni, ćirilčno-glagoljični *Supetarski ulomak*⁸ te *Ročki glagoljski abecedarij*.⁹ Na dalmatinskom području tijekom 12. stoljeća pojavljuju se dva natpisa s interferiranjem glagoljice i ćirilice: *Plastovski ulomak* pronađen u Plastovu kraj Skradina i *Kninski ulomak* iz crkve sv. Bartola u Kapitulju kod Knina. Njima se pridružuju i natpisi na glagoljici i hrvatskoj ćirilici iz mjesta Gradac kod Drniša dok je jedini poznati glagoljski natpis iz Posavine onaj pod imenom *Natpis iz Kijevaca* u blizini Bosanke Gradiške, također iz 12. stoljeća.¹⁰

Senjska ploča

Godine 1964. prilikom radova na uređenju i konzerviranju glasovite senjske tvrđave Nehaj,¹¹ a koji su izvođeni pod vodstvom Ante Glavičića (1931. – 2003.) tada ravnatelja Gradskog muzeja Senj, otkriveni su ulomci kamene ploče (od bijela vapnenca) koja je prozvana *Senjskom pločom*. Točnije rečeno: *Senjskom pločom* ili *Senjskom glagoljskom pločom* – upravo ju je A. Glavičić tako nazvao i kao takva ušla je u znanstvene publikacije te o tome ubrzo objavio dva rada. Prvi pod naslovom "Značajni arheološki nalazi u tvrđavi Nehaj u Senju" u *Vijestima muzealaca i konzervatora Hrvatske*¹² i drugi (nešto opširniji), u prvom broju *Senjskog zbornika*, naslovljen "Izveštaj o značajnim arheološkim nalazima u tvrđavi Nehaj u Senju, maja 1964. godine".¹³ U tim su radovima iznesena sva relevantna saznanja i okolnosti pronalaska ovoga važnog spomenika

³ M. ČUNČIĆ, 2009, 123-133.

⁴ M. ČUNČIĆ - M. PERKIĆ, 2009, 77-122.

⁵ B. FUČIĆ, 1971, 157-175.

⁶ B. FUČIĆ, 2001, 132.

⁷ B. FUČIĆ, 1971, 249-254.

⁸ B. FUČIĆ, 1988, 55-62; 1997, 273; 2007, 273.

⁹ B. FUČIĆ, 1976, 193-201; 1997, 275; 2007, 275.

¹⁰ Usp. B. FUČIĆ, 1997, 258-283.

¹¹ Usp. *Tvrđava Nehaj Senj 1558. – 2008. 450. godina postojanja tvrđave Nehaj*, 2008.

¹² A. GLAVIČIĆ, 1965, 7-11.

¹³ A. GLAVIČIĆ, 1965, 315-323.

– od nalaza ploče (dvadesetak što većih što manjih ulomaka) u stubištu ispred tvrđave Nehaj,¹⁴ kao dijela razbijenog crkvenog namještaja (nadvratnika ili pak pluteja) s uklesanim glagoljskim slovima i bordurom lozice pa do budućih planova Gradskog muzeja Senj u vrjednovanju i promociji cjelokupne baštine ovoga kraja.

Zbog njezine važnosti A. Glavičić je u "Kulturno-povijesnom vodiču po Senju", objavljenom na stranicama *Senjskog zbornika* u istom svesku kada i prethodno spomenuti izvještaj, odmah uvrstio u tekst i plan vodiča kroz grad Senj i okolinu grada.¹⁵

Senjsku je ploču A. Glavičić držao "svojim najvećim arheološkim nalazom",¹⁶ ali prema kojem – prema vlastitu svjedočenju – zbog drugih obveza nije mogao posveti daljnju pozornost.

Nakon otkrića i navedenih članaka novi prinos razumijevanju i vrjednovanju *Senjske ploče* dao je nekoliko godina kasnije Branko Fučić (1920. – 1999.). Najprije u referatu iz 1969. koji je kao članak "Najstariji hrvatski glagoljski natpisi" publiciran u zborniku *Glagoljica – jedanaest stoljeća jedne velike tradicije* iz 1971.,¹⁷ a potom u zasebnom radu "Senjska ploča" objavljenom u *Senjskom zborniku* 1973. godine.¹⁸ Dvadesetak ulomaka razbijenog pluteja crkvenog septuma s glagoljskim natpisom i dekorativnom bordurom lozice B. Fučić je analizirao te zaključio da su i "pismo i ukras i kompozicija" *Senjske ploče* toliko "srodni Bašćanskoj ploči da moramo pomišljati na istu radionicu, na isto vrijeme (oko god. 1000.) ako ne i na istog majstora".¹⁹

¹⁴ A. GLAVIČIĆ, 1965, 317. "Tako se na osnovu sakupljene dokumentacije započelo velikim istraživačkim i konzervatorskim radovima na Nehaju. Tom prilikom su se kod uklanjanja stepenica (rampe) pred tvrđavom, pod samim ulazom, na dubini od 0,50 do 1,20 m u nabacanom recentnom materijalu iz kraja 18. st. dobivenog kod proširenja starog ulaza, pronašli veći i manji fragmenti, na kojima su bili uklesani biljni ornamenti lozice sa troprutastim brazdama (pleterom) i glagoljskim slovima. Shvaćajući važnost nalaza, detaljno je (do živca kamena) pretražen materijal u kojem se naknadno pronašlo oko desetak komadića, od kojih se uspjelo sastaviti tri veća, koji zajedno s ostalima, makar otežano, omogućuju daljnja istraživanja "Senjske ploče".

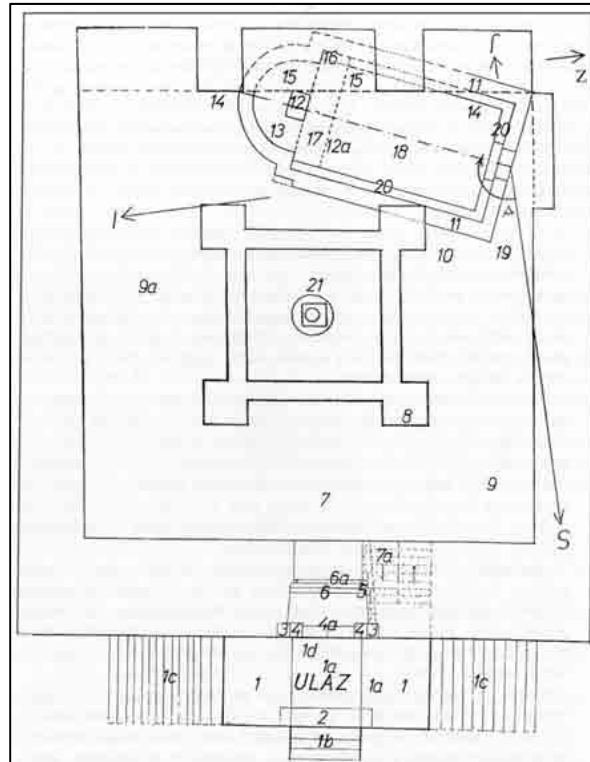
¹⁵ A. GLAVIČIĆ, 1965, 310. *Senjsku ploču* spomenuo je A. Glavičić i u drugom izdanju *Vodiča po Senju i okolici* koji je 1974. objavilo Senjsko muzejsko društvo i Turistički savez općine Senj (A. GLAVIČIĆ, 1974, 21-22).

¹⁶ A. GLAVIČIĆ, 1999, 97.

¹⁷ Zbornik *Glagoljica – jedanaest stoljeća jedne velike tradicije* tiskan je unutar 21. sveska časopisa Staroslavenskog instituta u Zagrebu *Slovo*, a nastao je kao rezultat rada istoimenog simpozija koji je u organizaciji Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti i Staroslavenskog instituta "Svetozar Ritig" bio održan od 21. do 28. IX. 1989. godine u Zagrebu, Rijeci, Pazinu, Krku, Košljunu i Senju odnosno na glagoljaškom terenu Istre i Kvarnera (B. FUČIĆ, 1971, 247-249).

¹⁸ B. FUČIĆ, 1973, 121-131.

¹⁹ B. FUČIĆ, 1981, 151; 1982, 19.

Legenda: 1. Stara kućica – stubište; 1a. Položaj senjske ploče; 1b. Novo stubište; 1c. Stubište iz 20. st.; 1d. Današnji most; 2. Ostaci nosača mosta; 3. Raniji portal (do 1964.); 4. Sadašnji portal, ulaz; 4a. Nova vrata; 5. Ranije stube; 6. Položaj S. ploče, 2. ulaz; 6a. Druga, unutarnja vrata; 7. Prizemlje; 7a. Ulaz u podrum (ugostitelj. djel.); 8. Mjesto sahrane fratra; 9. Glavno ognjište; 9a. Pomoćno ognjište; 10. Nalaz prvog zida; 11. Vanjski zidovi crkve; 12. Oltar; 12a. Oltarna pregrada, septum; 13. Apsida; 14. Nalaz grobova; 15. Proširenje u južnom bedemu; 16. Kamenica; 17. Prezbiterij (kor); 18. Lađa; 19. Stari zvonik, 20. Sjedište klupe, prigradnja kamenog svoda; 21. Cisterna

Sl.1. Tlocrt tvrđave Nehaj s naznačenim položajem *Senjske ploče*²⁰

Prema tragovima zamijećenim na ulomcima zaključio je da je prvotna ploča po duljini bila "razrezana na tri dijela i da su ti dijelovi dugo služili negdje kao stepenice" – tj. da se gazilo – "po njihovoj ravnoj, stražnjoj strani" – i da se na ulomcima vidi – "da je stražnja ploha od hodanja jako izlizana".²¹ U katalogu *Glagoljski natpisi* ovim je spoznaja pridodao još neke koje međutim nisu u literaturi problematizirane, prihvaćene odnosno odbijene. Radi se o pretpostavci da je kamen *Senjske ploče* bio "isprva vjerojatno neki antikni utilitarni (gospodarski) predmet", te da je u srednjem vijeku "postao spolijem" i "sekundarno klesarski obrađen (na poleđini) i upotrijebljen za pregradnu ploču (pluteus) na oltarnoj pregradi (septum, cancelli) u nekoj neodređenoj senjskoj

²⁰ A. GLAVIČIĆ, 1999, 92. Situacioni plan prizemlja tvrđave Nehaj s važnijim nalazima pronađenim pri restauraciji tvrđave. Izradili stručni suradnici: Ali Bakija, dipl. ing., Branka Rončević i Predrag Vukelić, geod. teh. Ureda za katastar u Senju, travanj 1999.

²¹ B. FUČIĆ, 1971, 248.

crkvi".²² Zatim bi ta ploča bila izbačena iz crkvene upotrebe i raskomadana "u tri dijela i upotrijebljena za stepenice u nekoj senjskoj zgradi" – odnosno bi – "jedna od tih stepenica (gornja trećina Senjske ploče) dospjela u XIX st. u prigrađeno stubište pred ulazom u senjsku tvrđavu Nehaj".²³ No, ovim pretpostavkama ne ide u prilog nekoliko činjenica, a jedna je od tih: misli li se na neku senjsku crkvu unutar gradskih zidina ili izvan njih kao i činjenica da je spomenuto stubište i materijal u njemu, prema pisanju A. Glavičića,²⁴ dobiven krajem 18. st. prilikom proširenja starog ulaza u Nehaj, a ne da je tamo dovezen iz grada ili okolice.²⁵ Dakako, da će ovim pitanjima trebati posvetiti još istraživačke pozornosti.

B. Fučić je rekonstrukcijom pak djelomično uspostavio gornji dio *Senjske ploče*, posebice prvi redak u kome je, kao i na *Bašćanskoj ploči*, utvrdio invokaciju (zaziv imena Božjega):

[VĚ IME OTĚ]CA I S[I]JNA I S(VE)T[OG]JA D(U)H[A...]²⁶

U paleografsko-epigrafskom smislu pismo *Senjske ploče* odredio je prijelaznim (formativnim) periodom oble u uglatu glagoljicu. Utvrdio je da su pojedina slova (njih ukupno 11 u 33 znaka) koja se kreću kroz tri retka²⁷ podudarna sa slovima na *Bašćanskoj ploči*, te zamijetio – osim na *Bašćanskoj ploči* – pojavu recepcije znakova iz latinice (ili ćirilice) i na *Senjskoj ploči* gdje se uz glagoljsko slovo O javlja i latiničko (ili ćirilsko) slovo O.²⁸ Na tragu A. Glavičića, Fučić je uočio srodnost, podudarnost u oblikovanju i kompoziciji *Senjske ploče* s *Bašćanskom pločom* odnosno odredio da se ovdje također radi o pluteju na crkvenim pregradama koji su "u istoj kulturno-povijesnoj hrvatskoj regiji, u kvarnerskom bazenu, oblikovali prema istome modelu".²⁹ A to je značilo da umjesto "tipičnog ukrasa koji je u razdoblju pleterne skulpture u pravilu ispunjao polje pluteja ispod vodoravne bordure" ta polja na *Bašćanskoj ploči* i na *Senjskoj ploči* ispunjeni su dugim natpisima dedikativnog ili diplomatskog porijekla.³⁰ U pogledu umjetničkog izričaja takvo oblikovanje na *Bašćanskoj* i *Senjskoj ploči* umjesto "atipičnim" ovdje se ukazuje kao "regionalno tipičnim".³¹

²² B. FUČIĆ, 1982, 315.

²³ B. FUČIĆ, 1982, 315.

²⁴ A. GLAVIČIĆ, 1965, 317.

²⁵ Zbog sličnosti izrade *Bašćanske* i *Senjske ploče*, u pogledu potonje nismo sigurni koliko bi ona bila "sekundarno klesarski obrađena" jer bi se to isto onda moglo pretpostaviti i za *Bašćansku ploču*, a što nije utvrđeno prilikom brojnih istraživanja dotične ploče.

²⁶ B. FUČIĆ, 1973, 122.

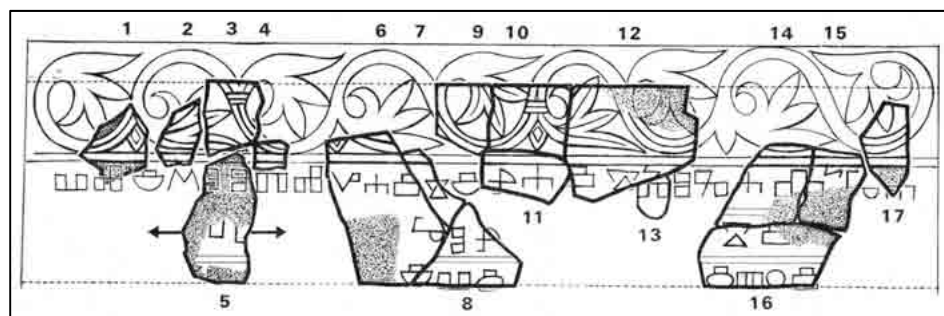
²⁷ B. FUČIĆ, 1982, 315.

²⁸ B. FUČIĆ, 1971, 249.

²⁹ B. FUČIĆ, 1973, 131.

³⁰ B. FUČIĆ, 1973, 131.

³¹ B. FUČIĆ, 1981, 151-153.

Sl. 2. Idealna rekonstrukcija gornjeg dijela *Senjske ploče*, izradio Branko FučićSl. 3. Pokušaj nove rekonstrukcije *Senjske ploče*, izradio Mate Zekan, 1989./1990.

U jezičnom pogledu i analizi natpisa uočio je da se na ploči javlja hrvatski oblik genitiva singulara kao "svetoga", a ne kao na *Bašćanskoj ploči* crkvenoslavenski "svetago"³² što mu je bio dodatni argument u dataciji *Senjske ploče* nakon *Bašćanske* iako ta kronološka razlike nije velika, a kamoli presudna. Također je uočio u glagoljskom slovu C lapsus lapicide kojemu je "uklesano 'oko' s desne umjesto s lijeve strane".³³

Ispravnost iznesenih tumačenja B. Fučića, posebice u pogledu paleografsko-epigrafskih opservacija i jezika, potvrđena su i u recentnoj slavističkoj literaturi.³⁴

Pokušaj pak nove rekonstrukcije ulomaka *Senjske ploče* izradio je M. Zekan 1989./1990. godine u sklopu izložbe i istoimenog kataloga *Kralj Zvonimir. Dokumenti i spomenici - King Zvonimir. Documents and*

³² B. FUČIĆ, 1982, 315.

³³ B. FUČIĆ, 1982, 315.

³⁴ Usp. A. NAZOR, 2011, 599-614.

*Monuments*³⁵ u organizaciji Muzeja hrvatskih arheoloških spomenika u Splitu i Arheološkog muzeja u Zagrebu, ali to nije prihvaćeno.³⁶

Potaknut upravo spomenutom izložbom M. Bogović je u tekstu "Razmišljanja nad Senjskom pločom" ponudio neka vlastita stajališta i uvjerenja od kojih posebno treba istaknuti ono vezano uz monaštvo kao glavnom čimbeniku korištenja i širenja glagoljice i staroslavenskog-starohrvatskog bogoslužja.³⁷ Iako autor s pravom upozorava na pitanje i problem poistovjećivanja monaha i benediktinaca u ranom srednjem vijeku na našim područjima³⁸, ostaje ipak činjenica da je na dva rana glagoljska spomenika, *Krčkom natpisu* i *Bašćanskoj ploči*, zabilježena funkcija opata što bez imalo sumnje našu glagoljašku kulturu povezuje upravo s benediktincima-glagoljašima.³⁹ Što se sam *Senjske ploče* tiče M. Bogović podržava pretpostavku da je crkva čiji su temelji nađeni ispod tvrđave Nehaj predromanička i da joj je naslovnik bio sv. Juraj – inače zaštitnik grada Senja.⁴⁰ Isti je autor i u svojim drugim radovima isticao važnost *Senjske ploče*, pa tako i u članku "Počeci i uspon glagoljice u Senju".⁴¹

Povodom velike obljetnice *900 godina Bašćanske ploče (1100. – 2000.)*, ali time i *Senjske ploče* vrlo vrijedno "Dopunjeno izvješće o otkriću Senjske glagoljske ploče u povodu 900. obljetnice njezina postojanja", objavio je upravo u *Senjskom zborniku* A. Glavičić.⁴² Tu su iznesene neka pojašnjenja i pojedinosti kojih nema u prvom izvješću tiskanom 1965. godine. Među njima posebno bismo izdvojili podatak o jednom ulomku *Senjske ploče* koji je na sebi imao znak križa ili pak glagoljsko slovo a (*az*).⁴³ Ovaj nam je podatak – unatoč tomu što ga B. Fučić nije uključio u svoju rekonstrukciju – od izrazite komparativne važnosti jer dodatno potvrđuje, manje-više ipak prihvaćeno stajalište (izuzev npr. L. Margetića),⁴⁴ da se i na početku *Bašćanske ploče* mora nalaziti simbolička i potom verbalna invokacija, a ne godina (*datum temporale*).

³⁵ *Kralj Zvonimir. Dokumenti i spomenici – King Zvonimir. Documents and Monuments*, 1990, 43. Izložba je bila postavljena u Splitu, Zagrebu i Senju.

³⁶ Usp. A. GLAVIČIĆ, 1999, 111, bilj. 26.

³⁷ M. BOGOVIĆ, 1990, 68-72.

³⁸ M. BOGOVIĆ, 1990, 69.

³⁹ Usp. T. GALOVIĆ, 2009, 777-786.

⁴⁰ M. BOGOVIĆ, 1990, 71.

⁴¹ M. BOGOVIĆ, 1994, 157-158, 164-166.

⁴² A. GLAVIČIĆ, 1999, 89-114.

⁴³ A. GLAVIČIĆ, 1999, 104, 112 i bilj. 28.

⁴⁴ L. MARGETIĆ, 2000, 10, 13-16, 48-49.

O ostalih referenci navedimo da je T. Marasović u svom životnom djelu *Dalmatia praeromanica – ranosrednjovjekovno graditeljstvo u Dalmaciji*, u drugom svesku u kojem se obrađuje korpus arhitekture Kvarnera i Sjeverne Dalmacije, zasebno potpoglavlje posvetio *Senjskoj ploči* gdje je rekapitulirao postojeće rezultate.⁴⁵

Tako je *Senjska ploča* – poglavito zbog svoje starine i vrijednosti – s pravom ušla u sve preglede najranije hrvatskoglagoljske epigrafike.⁴⁶

Senjska ploča II.

Koncem 2009. godine prilikom radova na obnovi i konzervaciji istočnog plašta tvrđave Nehaj, na prvom katu u vanjskom krajnjem dijelu otvora puškarnice, pronađena su dva nova kamena ulomka s identičnom bordurom, tj. identičnim biljnim ornamentom kao i na onom što se pojavljuje na *Senjskoj* i *Bašćanskoj ploči*. Međutim, natpisno polje na jednom ulomku je prazno, a na drugom teško oštećeno. Dimenzije ulomka su 36 x 45 x 12 cm⁴⁷ i 35-55 x 45 x 12 cm,⁴⁸ a prilikom pronalaska bili su licem ugrađeni u zid puškarnice.⁴⁹

Vijest o tom ubrzo je bila objavljena u dnevnom tisku. Tako je u dva priloga u *Novom listu*, od 25. XI. 2009. i 8. XII. 2009., novinarka D. Prpić prenijela izjave B. Ljubović, ravnateljice Gradskog muzeja Senj o ovim vrijednim pronalascima te se već iz naslova tih članak – npr. "U tvrđavi Nehaj pronađeni dijelovi Senjske ploče? U sklopu obnove plašta slavne kule otkriven kamen iz 12. stoljeća" – moglo pobuditi javnost i znanstvenu zajednicu na senjsku spomeničku baštinu srednjega vijeka.

Nedugo potom kratak članak pod naslovom "Nehaj – simbol vjere, kulture i obrane" posvetila je tomu i sama B. Ljubović gdje je – osim toga što je u osnovnim crtama opisala okolnosti pronalaska ulomaka – razložno postavila nekoliko pitanja na koje bi trebalo ubuduće dati odgovore.⁵⁰

Dva novopronađena ulomka nalazila su se ugrađena u kompleksu tvrđave Nehaj te smo skloni vjerovati da se to dogodilo prilikom izgradnje tvrđave, dakle u razdoblju od 1551. do 1558. godine. Tada su po zapovijedi senjskog kapetana

⁴⁵ T. MARASOVIĆ, 2009, 173. Tehničkom omaškom u toj je knjizi crtež rekonstrukcije *Senjske ploče* otisnut naopako.

⁴⁶ Osim već citiranih radova v. B. FUČIĆ, 1981, 151-153; 1982, 19-21; 1982, 315-316; 1997, 270; 1999, 22-23; 2001, 130-132; 2006, 199-226; 2007, 270. Usp. i J. BRATULIĆ – S. DAMJANOVIĆ, 2005, 72; B. FRANOLIĆ – M. ŽAGAR, 2008, 104; M. ŽAGAR, 2009, 159.

⁴⁷ Inventarni broj ZKS 32 a.

⁴⁸ Inventarni broj ZKS 32 b.

⁴⁹ B. LJUBOVIĆ, 2009, 42.

⁵⁰ B. LJUBOVIĆ, 2009, 41-42.

Sl. 4. a) Tvrđava Nehaj –
mjesto pronalaska novo-
pronađenih ulomaka (*Senj-
ska ploča II.*), b) puškarnica
unutar koje su pronađeni
ulomci *Senjske ploče II*
(foto :B. Ljubović, 2009.)

Ivana Lenkovića,⁵¹ kasnije vrhovnog kapetana Hrvatske i Slavonske krajine, a za potrebe gradnje tvrđave, razgrađeni svi javni i crkveni objekti izvan zidina grada Senja te je taj materijal iskorišten u gradnji "FORTIZZE".⁵² Mogućnost da su ulomci ugrađeni za vrijeme konzervatorskih radova 1964./1965. godine vrlo je mala ako se uzme u obzir tvrđnja A. Glavičića da su radnici tadašnje *Zidarske grupe* senjskog Muzeja vrlo pažljivo postupali s graditeljskom baštinom Senja i okolice.⁵³ Stoga bi im takvi ulomci teško promakli.

Pitanje pak kakva je bila prvotna funkcija dvaju pronađenih ulomaka, analogijom prema *Bašćanskoj* i *Senjskoj ploči*, možemo bez ustručavanja kazati da su oni izvorno bili dijelovi nekoć jedinstvenog pluteja crkvene ograde.⁵⁴ Međutim, nisu to ujedno i dijelovi postojeće *Senjske ploče* već druge ploče, desnog pluteja, ako prihvatimo tumačenje da je *Senjska ploča* lijevi plutej ili pak obrnuto. U pogledu *Bašćanske ploče* stvar je jednostavnija jer je na njezinu lijevu boku sačuvano "pero", a na uzdužnom zidu okomiti utor kojim se definira strana pluteja.

Na prvom ulomku – ispod bordure – posebno je dobro vidljivo polje predviđeno za klesanje natpisa. Ono je u potpunosti prazno i neispisano. Na drugom ulomku natpisno polje je uništeno i vrlo deformirano. Nismo međutim mogli ni na njemu ustanoviti mogući natpis ili pojedine grafeme. Stoga smo skloni jedan i drugi ulomak smatrati cjelinom neispisanog (ili nedovršenog) kamenog predloška, tj. pregradne ploče (*pluteus*) crkvene ograde (*saeptum*) koja je dijelila prostor za kler (oko oltara) od crkvenog broda namijenjenog vjernicima, a bila je sastavni dio kamenog namještaja nekog senjskog crkvenog zdanja lociranog izvan gradskih zidina i iskorištenog u 16. stoljeću za gradnju tvrđave Nehaj. To je moguće pretpostavljena benediktinska crkva/opatija sv. Jurja čiji su temelji iskopani upravo u Nehaju⁵⁵, iako iz rasprave ne treba izuzeti i podatak koji donosi I. Kukuljević-Sakciniski temeljem prijepisa danas nesačuvanog natpisa u kojem stoji da su Turci (Osmanlije) spalili samostan i crkvu sv. Petra, a da je od njegovih kamenih ostataka "ban Lenkovich" napravio tvrđavu Nehaj.⁵⁶

⁵¹ Prema novijim istraživanjima u tome je važnu ulogu imao senjski kapetan i potom zapovjednik Senjske kapetanije Herbart VIII. Auersperger (1528. – 1575.). Usp. A. GLAVIČIĆ, 1999, 90, 108-109 i bilj. 12, 112 i bilj. 31.

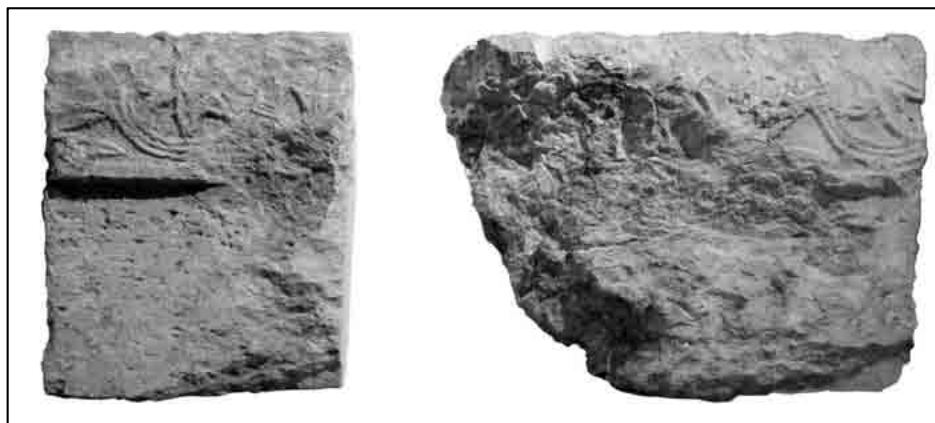
⁵² Usp. A. GLAVIČIĆ, 1999, 89-91, 107 i bilj. 5.

⁵³ A. GLAVIČIĆ, 1999, 93-94.

⁵⁴ Petrografska analiza pomogla bi utoliko što bi se okvirno mogla odrediti relacija između kamena *Senjske ploče* i novih ulomaka. Slično je bilo učinjeno 1961. godine u pogledu *Bašćanske ploče* i *Jurandvorskih ulomaka* na Prirodoslovno-matematičkom fakultetu Sveučilišta u Zagrebu, na tamošnjem Mineraloško-petrografskom zavodu (usp. B. FUČIĆ, 1971, 162, 174 i bilj. 29).

⁵⁵ O toj problematici usp. M. BOGOVIĆ, 1992, 25-33.

⁵⁶ Usp. A. GLAVIČIĆ, 1999, 90, 107 i bilj. 5. No, za sada smo skloniji tumačenju da je ipak ovdje posrijedi sv. Juraj kome bi pripadali *Senjska ploča* i novopronađeni ulomci.

Sl. 5. Fotografija novopronađenih ulomaka (*Senjska ploča II.*)
(foto: Blaženka Ljubović, 2009.)

Najzad, kao što je uspostavljen odnos između *Bašćanske ploče* i *Jurandvorskih ulomaka*, tako vrijedi postaviti i odnos između *Senjske ploče* i dvaju novopronađenih odlomaka.

Stoga ih i datiramo kada i *Senjsku ploču*, tj. u početak 12. stoljeća.

Definiranje pak kamenoklesarske radionice i nazovimo to tako *Majstora glagoljaških pluteja* – u čiji se opus mogu ubrojiti novopronađeni ulomci, potom *Senjska ploča*, *Bašćanska ploča* i *Jurandvorski ulomci* – ostavljamo za sada povjesničarima umjetnosti na raspravljanje.

Danas su oba ulomka pohranjena u Gradskom muzeju Senj,⁵⁷ odnosno inventarizirana u muzejskom programu M++ u Zbirci kamenih spomenika pod brojem ZKS 32 a i b. Ulomci su izloženi u zbirci Glagoljska baština Senja u Gradskom muzeju Senj. Na ovom mjestu i ovom prilikom (iako na sebi nemaju glagoljskih grafema) predlažemo njihov naziv *Senjska ploča II.* jer oni kronološki pripadaju istom kulturno-intelektualnom krugu kao što je to *Senjska ploča*, ali i *Bašćanska ploča* i njezini *Jurandvorski ulomci*. Čvrsto vjerujemo da će buduća istraživanja podariti nam još vrijednih spoznaja iz bogate baštine grada Senja i okolice, napose one glagoljaške.

Izvori i literatura

Mile BOGOVIĆ, Razmišljanja nad Senjskom pločom, *Usponi*, 6, Senj, 1990, 68-72.

Mile BOGOVIĆ, Sveti Juraj i Senj, *Senjski zbornik*, 19, Senj, 1992, 25-33.

Mile BOGOVIĆ, *Glagoljica u Senju*, Senj, 1994.

⁵⁷ Usp. *Spomenica 1962. - 2012.*, 2012, 325.

- Mile BOGOVIĆ, Počeci i uspon glagoljice u Senju, *Riječki teološki časopis*, II, 1994, Rijeka, 157-175.
- Mile BOGOVIĆ, Hrvatsko glagoljsko tisućljeće, *Senjski zbornik*, 25, Senj, 1998, 1-140.
- Josip BRATULIĆ – Stjepan DAMJANOVIĆ, *Hrvatska pisana kultura. Izbor djela pisanih latinicom, glagoljicom i ćirilicom od VIII. do XXI. stoljeća*, (1. svezak: VIII. – XVII. stoljeće), Križevci – Zagreb, 2005.
- Marica ČUNČIĆ, Novo čitanje hrvatskoga glagoljskoga konavoskoga natpisa iz 11. stoljeća, *Zagreb*, 59, Zagreb, 2009, 123-133.
- Marica ČUNČIĆ – Marta PERKIĆ, Hrvatski glagoljski natpis Župe dubrovačke iz 11. stoljeća, *Slovo*, 59, Zagreb, 2009, 77-122.
- Branko FRANOLIĆ – Mateo ŽAGAR, *A Historical Outline of Literary Croatian & The Glagolitic Heritage of Croatian Culture*, Zagreb – London: Erasmus Publisher Ltd. – Zagreb (Special Edition) & Croatian Students and Young Professionals Network – London, 2008.
- Branko FUČIĆ, Glagoljska epigrafika grada Senja, *Vijesti Društva muzejsko-konzervatorskih radnika NR Hrvatske*, V, 6, Zagreb, 1956, 181-184.
- Branko FUČIĆ, Senjska ploča, *Senjski zbornik*, 5, Senj, 1973, 121-131.
- Branko FUČIĆ, Najstariji hrvatski glagoljski natpisi, *Slovo*, 21, *Glagoljica – jedanaest stoljeća jedne velike tradicije. Zbornik radova*, Zagreb, 1971, 227-254 + IX tab.
- Branko FUČIĆ, Jurandvorski ulomci, *Krčki zbornik*, 3 / = *Spomenica gimnazije "Čedo Žic» u Krku 1921 – 1971/* (1971, 157-175 + IV tab.
- Branko FUČIĆ, Ročki glagoljski abecedarij, *Slovo*, 25-26, *Hammov zbornik*, 1976, 193-201 + 2 tab.
- Branko FUČIĆ, Kulturno-povijesni vidovi glagoljske epigrafike – Aspetti storico-culturali delle iscrizioni glagolitiche, *Croatica Christiana periodica* V, 1981, 8, 135-189.
- Branko FUČIĆ, *Glagoljska epigrafika: kulturno-historijski vidovi*, Zagreb, 1982.
- Branko FUČIĆ, *Glagoljski natpisi*, Zagreb (Djela JAZU, knj. 57), Zagreb, 1982.
- Branko FUČIĆ, Supetarski ulomak, *Slovo*, 38, 1988, 55-62.
- Branko FUČIĆ, Hrvatski glagoljski i ćirilski natpisi, u: *Hrvatska i Europa – kultura, znanost i umjetnost. Sv. I. Srednji vijek (VII – XII. stoljeće) – rano doba hrvatske kulture*, ur. Ivan Supićić, Zagreb: Hrvatska akademija znanosti i umjetnosti i AGM, 1997, 258-283. (zasebno objavljeno također na francuskom i engleskom jeziku)
- Branko FUČIĆ, *Croatian Glagolitic Epigraphy*, Stephen Osborne, London, 1999.
- Branko FUČIĆ, *Terra incognita*, III. izdanje, Zagreb, 2001.
- Branko FUČIĆ, *Iz istarske spomeničke baštine*, Zagreb, 2006.
- Branko FUČIĆ, Hrvatski glagoljski i ćirilski natpisi, u: *Hrvatska i Europa – kultura, znanost i umjetnost. Sv. I. Srednji vijek (VII – XII. stoljeće) – rano doba hrvatske kulture*, Zagreb, 2007, 258-283.
- Tomislav GALOVIĆ, Benediktinci – izvorište hrvatske trojezične i tropismene kulture u srednjem vijeku, u: *Humanitas et litterae. Zbornik u čast Franje Šanjeka*, Zagreb, 2009, 777-786.

- Tomislav GALOVIĆ, Hrvatska glagoljička, ćiriljska i latinička pisana kultura u ranome srednjem vijeku, u: *Nova zraka u europskom svjetlu. Hrvatske zemlje u ranome srednjem vijeku (oko 550 – oko 1150)*, Zagreb 2015, 272-295.
- Tomislav GALOVIĆ, Intellectual and Cultural History: Croatian Glagolitic, Cyrillic, and Latin Written Culture in the Early Middle Ages, *Journal of Croatian Studies* (2016. – u pripremi za tisak)
- Ante GLAVIČIĆ, Značajni arheološki nalazi u tvrđavi Nehaj u Senju, *Vijesti muzealaca i konzervatora Hrvatske*, XIV, Zagreb, 1965, 7-11.
- Ante GLAVIČIĆ, Izvještaj o značajnim arheološkim nalazima u tvrđavi Nehaj u Senju, maja 1964. godine, *Senjski zbornik*, 1, Senj, 1965, 315-323.
- Ante GLAVIČIĆ, Kulturno-povijesni vodič po Senju, *Senjski zbornik*, 1, Senj, 1965, 264-314 + Grad Senj – plan vodiča kroz grad Senj i okolinu grada (Izradio: geom. Zvonimir Bašić).
- Ante GLAVIČIĆ, *Vodič po Senju i okolici*, Senj, 1974.
- Ante GLAVIČIĆ, Dopunjeno izvješće o otkriću senjske glagoljske ploče u povodu 900. obljetnice njezina postojanja, *Senjski zbornik*, 26, Senj, 1999, 89-114.
- Kralj Zvonimir. Dokumenti i spomenici – King Zvonimir. Documents and Monuments* (katalog izložbe), ur. Mate ZEKAN, Zagreb, 1990.
- Blaženka LJUBOVIĆ, Doprinos akademika Branka Fučića proučavanju glagoljske baštine grada Senja, u: "*Az grišni diak Branko prdivkom Fučić*" – Radovi međunarodnoga znanstvenog skupa o životu i djelu akademika Branka Fučića (1920. – 1999.) / "*I, the Errant Pupil Branko, Surnamed Fučić*" – Conference Papers from the International Scholarly Seminar on the Life and Work of Academician Branko Fučić (1920-1999), priredio / edited by Tomislav Galović, Malinska – Rijeka – Zagreb, 2011, 649-658.
- Blaženka LJUBOVIĆ, Nehaj – simbol vjere, kulture i obrane, *Svjetonik*, X, Senj, 2009, 17, 41-42.
- Tomislav MARASOVIĆ, *Dalmatia praeromanica – ranosrednjovjekovno graditeljstvo u Dalmaciji: 2. Korpus arhitekture Kvarnera i Sjeverne Dalmacije*, Split – Zagreb, 2009.
- Lujo MARGETIĆ, *Bašćanska ploča*, (drugo, dopunjeno izdanje), Rijeka, 2000.
- Anica NAZOR, Doprinos Branka Fučića istraživanju glagoljskih natpisa u: "*Az grišni diak Branko prdivkom Fučić*" – Radovi međunarodnoga znanstvenog skupa o životu i djelu akademika Branka Fučića (1920. – 1999.) / "*I, the Errant Pupil Branko, Surnamed Fučić*" – Conference Papers from the International Scholarly Seminar on the Life and Work of Academician Branko Fučić (1920-1999), Malinska-Dubašnica, 2011, 599-614.
- Dorotea PRPIĆ, U tvrđavi Nehaj pronađeni dijelovi Senjske ploče? U sklopu obnove plašta slavne kule otkriven kamen iz 12. stoljeća, *Novi list* od 25. XI. 2009.
- Dorotea PRPIĆ, Senjska tvrđava je lijepa, ali skupa dama. Zgotovljena sanacija vanjskog zida senjskog zdanja Nehaj, *Novi list* od 8. XII. 2009.
- Spomenica 1962. – 2012.*, Gradski muzej Senj, Senj, 2012.

Tvrđava Nehaj Senj 1558. – 2008.: 450. godina postojanja tvrđave Nehaj / The Fortress of Nehaj Senj 1558-2008 – Festung Nehaj Senj 1558-2008 – La fortezza Nehaj di Segna 1558-2008., Gradski muzej Senj, Senj, 2008.

Mateo ŽAGAR, Hrvatska pisma u srednjem vijeku, u: *Povijest hrvatskog jezika, 1. knjiga: Srednji vijek*, Zagreb, 2009, 106-219.

SENJ TABLET II (UNWRITTEN STONE TEMPLATE)

Summary

At the end of 2009, during restoration and conservation works on the eastern shell of the Nehaj fortress (under the leadership of Blaženka Ljubović, the director of the Senj Town Museum), on the first floor in the outer last part of the loophole, two new stone fragments were found with an identical border, i.e. the identical plant ornamentation which appears on the *Senj* and *Baška tablets*. The dimensions of the fragments are 36x45x12 cm and 35-55x45x12 cm, and they were found with their face built into the wall of the loophole. The two newly-found fragments were located built into the complex of the Nehaj fortress and we are inclined to believe that this happened upon the building of the fortress, therefore in the period of 1551 to 1558. At that time upon the orders of Senj's Captain Ivan Lenković, and for the needs of the construction of the fortress, all the public and church buildings outside the walled town of Senj were demolished. What kind of initial function the two found fragments had, by an analogy with the *Baška* and *Senj tablets*, we can, without hesitation, say that they were originally parts of a former single chancel panel of a church rail. On the first fragment – below the border – a field reserved for carving inscriptions is clearly visible. It is completely empty and contains no writing. On the second fragment the inscription field is ruined and very deformed. We could not even determine a possible inscription or individual grapheme on it. Therefore, we are inclined to believe that both fragments are on the whole uninscribed (or unfinished) stone templates, i.e. partition panels (*pluteus*) of a church rail (*saeptum*) which divided the space for the clergy (around the altar) from the church nave for the faithful, and was an integral part of the stone furniture of a Senj church building located outside the town walls and used for the construction of the Nehaj fortress in the 16th century.

The Benedictine Church/Abbey of St George whose foundations were in fact excavated in Nehaj presumed this possible. As the relationship between the *Baška tablet* and the *Jurandvor fragments* has been established, it is therefore also worth placing a relationship between the *Senj tablet* and the two newly-found fragments. Therefore, we can also date them to the time of the *Senj tablet*, i.e. the beginning of the 12th century. We leave the defining however of the masonry workshops and the so-called *Master of the glagolitic chancel panel* – in whose work can be included the newly-found fragments, then the *Senj tablet*, *Baška tablet* and the *Jurandvor fragments* - to art historians to debate for now. Today both fragments are stored in the Senj Town Museum, and inventoried in the museum's M++ program in the Collection of Stone Monuments under the number ZKS 32 'a' and 'b'. The fragments are on display in the Glagolitic Heritage of Senj Collection in the Senj Town Museum. In this place and upon this occasion (although they have no glagolitic grapheme) we have suggested the title of *Senj tablet II*, because they belong to the same cultural-intellectual circle as that of the *Senj tablet*, as well as the *Baška tablet* and its *Jurandvor fragments*.

Keywords: *Senj tablet*, *Senj tablet II*, *Baška tablet*, *Jurandvor fragments*, Nehaj fortress, glagolitic epigraphy, Middle Ages, Early Modern Age